

# Németek és magyarok Pozsonyban 1945–1948 között\*

---

KATALIN VADKERTY

323.15(437.6)(=511.141)“1945/1948“

Germans and Hungarians in Pozsony between 1945–1948

323.15(437.6)(=112.2)“1945/1948“

Pozsony (Bratislava), Košice governmental programme, deportations of Hungarians and Germans, war compensation, isolating camps, internation.

---

Pozsony az 1720. évi hivatalos összeírásban már német dominanciájú település, s ezt követően a német fölény állandósult a háromnyelvű, háromkultúrájú városban. 1918-ig alig változott a német, a magyar és a szlovák nemzetiségű lakosok aránya, s összhangban volt az összlakosság számbeli növekedésével. A német fölény a magyarok politikai, gazdasági és kulturális jelentőségének megerősödése ellenére az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követően is fennmaradt.

A szlovákok és csehek (1918-at követően a csehszlovákok) politikai, majd gazdasági és kulturális jelenléte a Csehszlovák Köztársaság 1918-as megalakulását követően megerősödött, s a szláv nemzetiségek száma gyorsan növekedett. Míg számuk 1919-ben 10%-kal haladta meg például a pozsonyi magyarokét, 1930-ban már meghaladta a németek és a magyarok együttes létszámát. 1940-ben a város szláv lakossága (szlovákok, csehek, oroszok-ukránok) képezte az összlakosság 55,85%-át, miközben a németeké és a magyaroké együtt 33,62% volt (Dr. Savojský 1943, 111–115; Dr. Steinacker 1940, 31–32).<sup>1</sup>

Ezt a nemzetiségi megoszlást 1944 nyarától tovább módosította a németek egy részének távozása. „Menekülés”-üket bizonyos keretek között hajókkal, vasúti szerelvényekkel hivatalosan is segítették, de különös gonddal készítették elő s valósították meg a fiatalok, pl. a német gimnazista fiúk családtagjaik nélküli kiszállítását (Metal é. n.).<sup>2</sup>

A pozsonyi magyarok zöme nem mozdult. Úgy érezték, nincs miért elhagyniuk az otthonukat. A szlovák állam évei alatt nem csatlakoztak a fasiszta gárdista irányzathoz, nem vétettek az emberiség ellen. Bízta az első Csehszlovák Köztársaság gyakran hangoztatott demokratizmusában. Ezért érte őket váratlanul a Kassán 1945.

---

\* A tanulmány a *Pozsony város társadalom- és kultúrtörténete* c. projekt keretében készült, amelyet az MTA Arany János Közalapítványa és az Agentura Pacis Posonium támogatott.

április 5-én kihirdetett kormányprogram, amely szerint a megújuló Csehszlovák Köztársaság szláv nemzetállam lesz. A nem szláv lakosság hétköznapjaiban ez azt jelentette, hogy az új, magát demokratikusnak mondó, több párt képviselőit tömörítő kormány a jövőben nem számol a németekkel és a magyarokkal mint állampolgáráival, s a teljes kitoloncolásukat tervezi. Az állampolgárságuktól megfosztott németeknek és magyaroknak megtiltotta anyanyelvük használatát, nemzeti kultúrájuk ápolását, jogot formált minden ingó és ingatlan tulajdonukra, s ezzel létük szerves részévé tette a félelmet és a bizonytalanságot (Vadkerty 2001, 211).

A második világháború győztes nagyhatalmai egyetértettek a németek kollektív felelősségre vonásával, kitoloncolásával; ez utóbbit a magyarok esetében megtagadták. A magyar lakosság kitoloncolásának jogi alapját a kormányprogram tartalmazza. Ennek, s a Szlovák Nemzeti Tanács határozatának alapján kezdték meg 1945 áprilisában a németek és a magyarok kitoloncolását (Pozsonyban is), majd az ún. összpontosító táborokban való elhelyezését.<sup>3</sup>

A Pozsonyi Városi Nemzeti Bizottság – a kormány utasítása alapján – két részre osztotta a fővárost „elszlávosító” folyamatát, melyet egyszerre akart megvalósítani. Felkérte a Szlovák Statisztikai Hivatal elnökét, hogy dolgozzon ki egy tervezetet a város területének a megnövelésére. Dr. Svetoň munkájának jellegzetessége, hogy nem vette figyelembe sem a csatolásra kiszemelt települések állami hovatartozását, sem az ott élő lakosság nemzetiségét. Ausztriától Hainburg, Wofstal, Edelstal, Berg, Deutschjahndorf, Pama, Kittsee, Markthof, Magyarországtól Bezenye, Dunacsún, Horvátjárfalu, Oroszvár, Rajka katasztereivel számolt. Ezzel az ún. Nagy-Pozsony területe osztrák részről 16 228 hektárral, 15 060 lakossal, magyar részről 14 671 hektárral, 7839 lakossal, összesen tehát 30 899 hektárral és 22 945 – zömmel horvát, német és magyar – lakossal gyarapodott volna. A város elszlávosítását megkönnyítette, hogy „1945 júliusától egyre több német hagyta el önként a várost, de távoznak, s egyre erőteljesebben kiszorulnak a hatalomból a mesterségesen kitenyésztett magyarok is, akik 1938 előtt a hatalom támogatásával előszeretettel hangsúlyozták Pozsony magyar jellegét”.<sup>4</sup>

A város vezetése tudatosította, hogy a megálmódott Nagy-Pozsony a győztes hatalmaktól, s jóváhagyásuk esetén a két területileg érintett országgal kötendő szerződéstől függ. Ezért a szláv Pozsony megteremtése érdekében 1945 áprilisában a szlovákok ellenőrizhetetlen betelepülésének következtében a városban egyre növekvő lakáshiány megoldására koncentrált. Első lépésben zárolta az 1930-ban magukat németnek, ill. magyarnak jelentők, valamint a szlovák háborús bűnösök pozsonyi ingatlanjait. 1945 októberéig 2730 házat zároltak, de a tulajdonosok politikai és nemzeti megbízhatóságának ellenőrzését követően 72 házat visszaadtak a – kizárólag – szlovák tulajdonosoknak. A fennmaradó 2658 házból és a hozzájuk tartozó kertekből, szőlőkből 394 családi házat, 94 esetben házat és szőlőt átadták az új, helyi vagy betelepített tulajdonosoknak. Külön listán vezették, de zárolták a koncentrációs táborokban elpusztult zsidók tulajdonát képező 466 épületet.

A városházán pontos kimutatást készítettek a zárolt német, magyar és zsidó tulajdonban volt épületekről, más ingatlanokról s a kérelmezőknek kiosztott ingóságokról.<sup>5</sup>

A zárolások, kisajátítások folytak, de a lakáshiány nőtt. A kérdéssel a Megbízottak Testülete is foglalkozott. Az 1945. november 20-i határozatukban a szlovák ál-

lam 254/1942. számú idegenrendészeti törvényére hivatkozva a kormány jóváhagyását kérte annak kimondására, hogy minden német és magyar nemzetiségű, saját házában, illetve bérlakásban lakó polgár köteles a rendőrség felszólítására a hivatalosan megadott határidőn belül „kiüríteni” a lakását, s ezzel a lakások bérelti szerződésai a következő hónap első napján érvényüket veszítik. A rendelettel nemcsak a lakásaiktól, de a hivatalosan elismert ún. „lelépési” összegtől is megfosztották az érintetteket.

Az érintettek döbbenettel tudatosították, hogy mi vár rájuk. A helyzetet – feltételezhetően – Szalatnai Rezső így jellemezte: „Kérlelhetetlen hajsza folyt a lakásokért, a berendezési tárgyakért.” A rendőrséggel párhuzamosan léptek a partizánok is, akik a németek és a magyarok ingó és ingatlan tulajdonát „háborús jóvátétel”-nek tekintették.<sup>6</sup> A végrehajtás eredménye az elszegényedés lett, s a kilátástalan helyzet, idegfeszültséget, depressziót szült.

Mindezek ellenére a pozsonyi lakáshelyzet 1946 nyarán tovább romlott. A szinte ellenőrizhetetlen számú hivatalnok, munkás beköltözésével párhuzamosan a Szlovák Telepítési Hivatal – minden bejelentés nélkül – telepítette be a városba a nemcsak Magyarországról egyoldalú transzportokkal érkezőket, hanem a Romániából repatriált szlovákokat is.

A kor jellemzője lett az ún. „összeköltöztetés”. A végzéseket a Szociális Ügyek Megbízotti Hivatala adta ki. Indoka csak egy volt: a nevezettek államilag nem megbízhatók. Az akció érdekessége, hogy hivatalosan a legtöbb megbízhatatlan a villanegyedben lakott. A villanegyed után a belváros következett. A lakókat a rendőrség igénybevitelével kiutasították a lakásaikból, de nem ellenőrizték, van-e hova menniük. Szerencsések voltak, akiket a vidéki rokonok vagy barátok befogadtak.<sup>7</sup>

Közben a városban állandósultak a nappali és az éjszakai razziák, melyek kiemelten a német és a magyar lakosság ellen irányultak. A letartóztatottakat elűzték a városból vagy kiszállították valamelyik internálótáborba.

A rendszeresített razziákat 1947-ben és 1948-ban is folytatták, de a hivatalosan megfogalmazott cél már nem a város elszlávosítása, hanem „némettelenítés”-e, illetve „magyartalanítás”-a volt. A német és a magyar nyelvhasználat ellenőrzésébe, a német és a magyar nyelvet nyilvános helyen használók megbüntetésébe, vagyis a német és a magyar lakosság feljelentésébe 1947 tavaszától a Városi Rendőrpáncsnokság a lakosságot is bevonta. Lehetővé tette, hogy bárki feljelenthesse a városban németül vagy magyarul beszélőket. A feljelentés megkönnyítésére nyomtatott szöveget készíttetett s osztott szét, amelybe csak a „vétkes” nevét és személyi adatait kellett beírni. A fennmaradt dokumentumok szerint – mivel időközben a pozsonyi németeket kitelepítették – szinte kizárólag magyarul beszélőket jelentettek fel. A feljelentettek zöme munkás, háziasszony, elvéve értelmiségi, pl. egyetemista. A feljelentettek nemek szerinti megoszlás nagyjából megegyezik.

Figyelemre méltó a feljelentettek nyelvtudása. A többség – valamilyen szinten – tudott szlovákul, de többen beszéltek angolul, németül, spanyolul, sőt volt olyan is, aki ismerte valamelyik arab nyelvet.

A rendőrség magatartásában az 1948-as hatalomváltás sem hozott változást. A feljelentések indoka sem változott, de a feljelentettek között aránylag magas a szlovák nemzetiségűek aránya. Ezek feltételezhetőek reszlovakizáltak vagy áttelepültek voltak.<sup>8</sup>

Területileg a „kihágás”-ért feljelentettek zöme még 1947-ben is Ligetfalun lakott vagy 1945-ben ide internált volt, míg 1948-ban a város bevásárlóközpontjában, a Széplak utcában és környékén „leplezték le” a legtöbb „vétkest”. Lehet, hogy ebbe az – 1945 előtt inkább magyarok által lakott – utcába többen tértek vissza az internálótáborokból, vagy ide jártak a környékbeliek bevásárolni, de az is lehetséges, hogy a Városi Rendőrkapitányság tőszomszédságában a rend őrei aktívabbak voltak, mint a város más kerületeiben.

Pozsony történetének a lakosság nemzetiségi összetételét alapjaiban megváltoztató fejezete 1945. május 5-én kezdődött. A Pozsonyi Városi Nemzeti Bizottság – a kassai kormányprogramra hivatkozva – a Szlovák Nemzeti Tanács jóváhagyásával elrendelte a németek és a magyarok internálását. A kollektív bűnösséggel vádoltak internálásának egyik jellegzetessége, hogy az internálásokra vonatkozó rendeleteket csak több hónapos késéssel, igaz, mindig visszamenő hatállyal adták ki. A másik jellegzetesség a rendőrség teljhatalma. Daniel Okáli belügyi megbízott 1945. július 31-i utasítása értelmében a táborok (az internáló- és munkatáborok) szervezője, ellenőrzője és üzemeltetője az a rendőrség, amely irányította és végrehajtotta az internálásokat. A rendőrség kiemelt szerepét sokat bírálta a prágai cseh sajtó.<sup>9</sup>

A Pozsonyi Városi Nemzeti Bizottság és a Városi Rendőrparancsnokság együttműködésével három tábort létesítettek: Ligetfalun, a Patrongyárban és a Szöllősi úton (Vajnorská cesta). Ligetfalun a volt katonai barakkokban helyezték el a német családokat, külön a nőket, külön a férfiakat, a magyarokat pedig a faluba irányították, ahol az 1918 előtt épített, a katonák által lelakott, a harcokban károsodott, komfort nélküli házakba költöztették be, általában egy családot egy szobába. A város északi, a Dunától távol eső kerületek lakóit vagy a Nagyszombati úton levő barakkokba, vagy a Patrongyárban helyezték el, ahol csupasz betonpadló várta őket. Erre teríthették le – szerencsésebb esetekben szalmára – a pokrócaikat.<sup>10</sup>

A kijelölt családokat minden előzetes értesítés nélkül kényszerítették lakásaik elhagyására. A csomagolásra általában kétórányi időt engedélyeztek. Figyelmeztették őket, hogy mind a német, mind a magyar nemzetiségűek a hatályos az érvényes idegenrendészeti törvények értelmében a „hivatalból kijelölt helyen kell tartózkodniuk”. Csak a legszükségesebb személyes holmijukat és három napra való élelmet vihetnek magukkal. Mivel háborús bűnösök, ingó és ingatlan vagyonuk az állam tulajdonába megy át. Ezt követően 20-30 fős csoportokban, fegyveres kísérettel elvitték őket a táborok valamelyikébe (Dr. Samarjay 2001).

Május első hetétől kezdve az internáltak száma gyorsan nőtt. Ligetfalun például május 18-án 608-an éltek, de a hónap végétől ide irányították a Patrongyárban ideiglenesen elhelyezettek egy részét, s így július 21-én már 1200-an voltak. 1946 márciusában 1437-en éltek itt, s számuk naponta gyarapodott, mert ide irányították a városi razziák során letartóztatottakat is.

A három pozsonyi „összpontosító” táborban 1945. november 1-jén (lásd az 1. táblázatot) 2735 férfit, 2418 nőt, 1069 tizenhat éven aluli gyermeket, összesen 6222 személyt tartottak fogva. Ugyanekkor Szlovákia összes táborában 21 805 internált élt, vagyis a pozsonyiak adták az internáltak egyharmadát. A munkaképes férfiak száma a patrongyári táborban a legmagasabb. Nagy az eltérés a férfiak és a nők száma között, ami azt jelenti, hogy ide az egyedülálló, fiatalabb, munkaképes férfiakat hozták be. Ligetfalun feltűnően magas a munkaképtelen, vagyis idősebb

és nyugdíjas korban levő férfiak száma. Hasonló volt a helyzet a Szöllősi úton is. A munkaképes nők száma – az idősebb nők számához hasonlóan – Ligetfalun a legmagasabb. A Patrongyárban az 1590-es létszámból csupán 79, míg a ligetfalui 3730 nyilvántartottból 772, a Szöllősi úti tábor 902 internáltjából 218 volt a tizenhat éven aluli gyermek.

Nemzetiségüket tekintve Ligetfalun 2143 a német, 1450 a magyar és 114 a szlovák, a Patrongyárban 863 a német, 375 a magyar és 352 a szlovák. A Szöllősi úton 850 német, 36 magyar és 16 szlovák szerepel a nyilvántartásban. A szlovákok aránya nem egészen 8%.<sup>11</sup>

A pozsonyi németek és magyarok internálásának történetét a levéltárakban fennmaradt dokumentumtöredékekből ismerjük. Az érintettek a történekről sokáig hallgattak, sokan még a legszűkebb családi körben sem beszéltek. Ezért értékes a Ligetfaluba deportált dr. Samarjay Emil jogász 1945. május 6–1946. augusztus 8-a között vezetett naplója (Dr. Samarjay 2001, 2–23).

Dr. Samarjay Emil családjával együtt 1945. május 6-án vitték át Ligetfaluba, ahol több ismerősével együtt – amennyire erejükből telt – kezükbe vették sorsuk irányítását. Összeállították és naponta bővítették az internáltak jegyzékét, s megkezdtek a megmaradásuk szempontjából alapvető fontosságú közéleti és egészségügyi ellátás megszervezését.

A táborok élelmezéséről 1945. május első heteiben a helyi nemzeti bizottságok gondoskodtak. Pozsonyban az ellátás biztosítása nehézkes volt, mert a városban általános volt az élelmiszerhiány, s a hivatalosan beszerzett élelmiszereket elsősorban a helyi szlovák lakosság között osztották szét. Nagy volt a tejhiány. Még a nem internált szoptató anyáknak és a három évnél fiatalabb gyermekeknek sem jutott elegendő tej. Ennek ellenére a város vezetése elutasította azt a javaslatot, hogy a felére csökkentsék a magyar és a német anyák napi tejadagját.

A Belügyi Megbízotti Hivatal gyorsan megoldotta a problémát. 1945. május 17-i utasításában a táborok élelmezését a Szlovák Vöröskezesztre hárította (Dr. Samarjay 2001, 5, 7, 9, 12).<sup>12</sup>

Szlovákia szempontjából az ellátás a pozsonyi internálótáborokban volt a legrosszabb. A magyar kormány ezért 1945. június 5-én figyelmeztette a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, és a ligetfalui táborok ellátásába bevonta a Magyar Vöröskezeszetet, amely svájci támogatással jelentős küldeményt kapott. Élelmiszert, gyógyszert, egészségügyi felszerelést, de ezt előbb Budapestről el kellett juttatni Pozsonyba. A közlekedési nehézségeket csak a Szövetséges Ellenőrző Bizottság segítségével lehetett leküzdeni (Tóth 1995, 157).<sup>13</sup>

Közben a ligetfalui internáltak mindent megtettek, hogy felállítsák a közös konyhát, és elkészítsék az első ebédet. Erre május 16-án került sor.

A táborok élelmezését 1945 novemberétől az Élelmezési Megbízotti Hivatal biztosította. Az ellátás kisebb-nagyobb zökkenőkkel folytatódott, de egymást érték a különböző megszorítások. 1945. december 1-jétől például a burgonyát csak héjában főzhették meg.

Alapélelmiszer volt a burgonya, a borsó, és az lett volna a kenyér, ha rendszeresen szállították volna. Ligetfalun például 1945 júliusában két hétig nem osztottak kenyeret. Fényűzésnek számított a hús, de a téli hónapokban a savanyított káposz-

ta is. Ligetfalun a tábor vezetői ismeretség útján vettek néhány kiló húst, tavasszal pedig egy tehenet.

A pozsonyi táborokban kétféle ellátás volt. Ligetfalun a magyaroknak csak reggelit és ebédet osztottak, ezzel szemben a zárt táborban élő németeknek a Patrongyárban és a Nagyszombati úton vacsorát is.<sup>14</sup>

A táborlakók a silány közéletet csak átmenetileg egészíthették ki szabadon vásárolt zöldséggel, gyümölcssel, mert 1945 augusztusában a ligetfalui táborparancsnok megtiltotta, hogy a helybeli és a környékbeli kistermelők valamit is eladjanak az internáltaknak.

1946. március 11-én megszűnt a Szlovák Vörös kereszt és a református egyház támogatása is, mert a Megbízotti Hivatal minden erejével a kelet-szlovákiai éhínséget próbálta enyhíteni (Dr. Samarjay 2001, 21).

A táborok munkaképes internáltjainak élelmezési gondjait enyhítette a közmunka, tudniillik a közmunkások reggelit és ebédet, illetve ebédet és vacsorát kaptak. A háborús károk helyreállításában kiemelkedő szerepet kapott közmunkát – a köztársasági elnök 88/1945. számú rendeletét megelőzően – a nemzeti bizottságok szervezték. Pozsonyban a városi nemzeti bizottság katonai-stratégiai szempontból kiemelt jelentőségű helyreállításokban együttműködött a szovjet hadsereg parancsnokságával. A közmunkafelhívásra eleinte csak kevesen jelentkeztek, de a közmunkára jelentkezők száma 1945. június 1-jére elérte a 36 301 főt.<sup>15</sup>

Mivel a Dunán való átkelés nehézkes és hosszadalmas volt, a ligetfalui német és magyar tábor munkaképes férfi internáltjai a folyó jobb partján dolgoztak. A pontonhíd famunkáit a magyarok, a kész gerendák kátrányozását a németek végezték.

A másik két pozsonyi internálótáborból a munkaképes férfiakat a közlekedés szempontjából kiemelt jelentőségű Vörös híd felújítási munkálataihoz vezényelték. A híd 1945. május 22-i átadását követően több százan dolgoztak a felrobbantott Duna-híd alkatrészeinek a szétszedésénél. Mivel azonban az étkezésüket nem tudták megoldani, naponta két váltásban négy-négy órát dolgoztak.

Mivel nem minden internálnak jutott munka a hidak helyreállításánál, ezért a Nagyszombati úton élő iparosok helyben szervezték meg a rendőrség részére dolgozó asztalosműhelyüket és autójavító-műhelyüket.

A ligetfalui magyar tábor sok lakója a helyi szervektől kért munkát. Így jutottak el a Semperit gyárba, ahol takarítottak. Néhányan a Vörös kereszt megbízásából betegeket szállítottak. A német és a magyar internáltak egyaránt szívesen vállaltak munkát a zöldséget és gyümölcsöt nagyban termelő zabosi gazdánál (Dr. Samarjay 2001, 13, 19).<sup>16</sup>

A helyben munkát vállaló németek és magyarok helyzete sokban különbözött egymástól. A magyarokkal szemben – aránylag – kicsi volt az ellenszenv, a németek esetében érezhető volt az anyagiakra alapozott gyűlölet, sokan csak a vagyonukba ültetett telepeseknél kaptak munkát (Dr. Samarjay 2001, 6, 12).

Az internáltak munkaképességét csökkentette, a táborlakók életlehetőségeit jelentősen befolyásolta az egészségtelen környezet és a hiányos egészségügyi ellátás. A táborok létesítését nem előzte meg alaposabb elemzés, előkészítő munka. Hiányoztak az élet legelemibb feltételei. Az internáltak maguk gondoskodtak például az illemhelyekről, a szemét eltakarításáról. Ligetfalun betemettek minden bombatölcsért, minden üreget. Veszélyes munka volt, mert a környék tele volt fel nem rob-



bant, elhagyott lőszerrel. Egy ilyen gránát ölte meg a német tábor egyik 15 éves lakóját (Dr. Samarjay 2001, 9).

Megoldatlan maradt a téli fűtés kérdése is. Az internáltak szénét nem kaphattak, így csak fával fűthettek, amit a közeli erdőben gyűjtöttek össze. Helyzetüket megnehezítette a táborparancsnok rendelete, mely szerint nem használhatták fel fűtésre a romos épületekben fellelhető faanyagokat.

A helyzet a Patrongyárban volt a legnehezebb, a jelentések szerint „elrettentő” volt. Itt már 1945. június 8-án tífusz ütött ki.

Az orvosi ellátás érdekében a ligetfalui magyar internáltak már a megérkezésüket követő héten szervezkedni kezdtek. Megszólították a Szlovák Vöröskereszt képviselőit, kérték a Nemzetközi Vöröskereszt segítségét. Szervezési munkájuk eredményeképp Ligetfalun 1945. május 17-én megnyitották az egészségügyi központot. Kezdetleges körülmények között kezdett dolgozni a pozsonyi Vöröskereszt főorvosa, dr. Gustáv A. Niepel vezette kis kollektíva. Az internált önkéntesek mellett öt szigorló orvos dolgozott, s a járványok idején számíthattak dr. G. Jácz segítségére és a felszereltséget növelő dr. B. K. Rippára is (Dr. Samarjay 2001, 18; Tóth 1995, 157).<sup>17</sup>

Dr. Niepel a helyzet felmérését követően arra kérte a fölöttes hatóságokat, hogy haladéktalanul oldják meg a vízellátást, s biztosítsanak valamilyen tisztálkodási lehetőséget.

Az orvosi vizsgálatra jelentkezett betegekben kívül rendszeresítették a magukat egészségesnek tartó internáltak megvizsgálását is, kiemelten figyelték a csecsemőket és a gyermekeket. A diagnózis gyors megállapítása érdekében laboratóriumot létesítettek a rendelő mellett. A szükséges pipettákat például Ausztriából csempészték be a táborba, vattát, jódot, kötszert, szemcseppet, szíverősítő tablettát Szalatinai Rezső segítségével kaptak a Svájci Vöröskeresztől és több magyarországi intézménytől (Dr. Samarjay 2001, 5, 10, 13, 17).

Az orvosok, az önkéntes internált munkatársak, a támogatók minden igyekezete ellenére kezdetleges körülmények között gyógyítottak. A lázas betegeket – saját lakásaikban – három önkéntes nővér gondozta, s így megakadályozták a tömeges megbetegedést, a tömeges pusztulást.

A Nemzetközi Vöröskeresztől kapott oltóanyaggal 4191 német és 2860 magyar internáltat oltottak be, de nem tudták kizárni a tüdőbajt. 212 ilyen beteget diagnosztizáltak, közülük 30 állapota volt súlyos. A kór a gyermekek és az egyetemista fiatalok között terjedt el a legnagyobb mértékben, de megjelent a diftéria (torokgyík), a sarlach (vörheny) és a malária (váltóláz) is.

1946 nyarától a betegek száma megfogyatkozott. A németeket kitelepítették, a reszlovakizált magyarok visszatérhettek a városba, de a rendelő tovább működött, a körülmények rendezettebbek lettek.<sup>18</sup>

A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény 1946. február 27-i aláírását követően az internáltakban megnőtt a Magyarországra való áttelepülés reménye. Ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy visszakaphassák elvett ingó és ingatlan vagyonukat. Hónapok múltak el, de semmi sem történt. 1946. július 1-jén a magyar megbízott, dr. Wagner Ferenc írásban kérte a szlovák illetékeseket, hogy azonnali hatállyal engedjék szabadon, s helyezték vissza tulajdonukba a ligetfalui internált magyarokat. Kérését ígéretnek sora követte, de nem történt semmi (Vadkerty 2001, 238, 264).

A szlovák szervek halogató taktikáját látva a ligetfaluiak szervezkedni kezdtek, ám ez kitudódott, és sok kellemetlenség forrása lett. A kitelepítésre jelöltek zöme 1947 tavaszáig a táborban maradt (Dr. Samarjay 2001, 20, 22).<sup>19</sup>

A menekülés egyik lehetősége a reszlovakizálás volt. Az 1946 júniusában meghirdetett lehetőséget a pozsonyi internálótáborok 7528 lakója kérelmezte. A reszlovakizáltak száma a városban meghaladta a 6600 főt, vagyis a pozsonyi magyarok zöme a reszlovakizálást választotta (Dr. Samarjay 2001, 19, 21–22; Vadkerty 2001, 374).<sup>20</sup>

Az 1948. februári hatalomváltást követően kiadott 248/1948. számú rendelet visszaállította a csehszlovákiai magyarok állampolgárságát. Ezzel a rendelettel lezárult a pozsonyi németek és magyarok történetének legdrámaibb szakasza. Elméletileg az internáltak visszaköltözhetnek a régi lakásaikba, ill. joguk volt új lakáshoz. Mivel a magyarok pozsonyi lakásainak zömét hivatalos lakáskiutaló alapján szlovákok kapták meg, a magyar internáltak csak a még el nem foglaltakba költözhetnek vissza. Többen a rokonoknál, ismerősöknél lettek új otthonra, avagy kiköltöztek a közeli falvak valamelyikébe. Néhányan Ligetfalun maradtak, s csak évek múltán kerültek vissza a városba (Dr. Samarjay 2001, 21).<sup>21</sup>

Az őslakos pozsonyi németek és magyarok 1945 utáni elűzésével befejeződött a város történetének több száz éves korszaka, melyet három nemzet, a német, a magyar és a szlovák, s ennek megfelelően három nyelv és három kultúra jelenléte jellemezett. A hármasszemes egymásra hatás eredménye a három nyelvet beszélő, a másik két nemzeti kultúrát bizonyos fokig magáénak is érző, németül *pressburger*, magyarul *pozsonyi*, szlovákul *prešporki* polgár. Őket váltotta 1945-ben a már csak egy nyelvet beszélő, egy kultúrát élvező, szláv nemzeti alapon gondolkodó és cselekvő új polgár, aki a várost Bratislavanak keresztelte el.

## Jegyzetek

1. Az 1720. évi összeírás csak a város adófizető polgárait jegyzi. A 4852 adófizetőből 4110 a német, 488 a magyar és 264 a szlovák. A lakosok száma 1785-ben 31 710, de nem ismerjük a nemzetiségi megoszlást. A következő, 1850–1851. évi összeírás szerint a 41 238 lakosból 31 509 a német, 3154 a magyar és 7548 a szlovák. A nemzetiséget is jegyző következő összeírás 1880-ban készült, amikor is a város 48 006 lakosából 31 492 vallotta magát németnek, 8977 magyarnak és 7527 szlováknak. 1890-ig a németek száma jelentősen nem változott, viszont nőtt a magyaroké: ekkor 10 433 személy vallotta magát magyarnak, a szlovákok száma 8709 volt. A lakosság száma 1900-ban 65 867, 1910-ben 78 223 fő: ebből 32 790 a német, 31 705 a magyar – figyelemre méltó növekedés –, 13 728 a szlovák. A Csehszlovák Köztársaság megalakulását követő első összeírásban az időközben 83 200 lakosra növekedett városban 36 165 volt a német, 24 126 a magyar és 27 481 a szlovák. A németek száma a századfordulót követően növekedett, míg a magyaroké az 1918-as hatalomváltást követően csökkent. A szlovákok számát növelte az új hatalommal beköltözött cseh és morva lakosság is. A városban 1921-ben 96 189 lakos élt. A nemzetiségi arányok az új állami adminisztráció követelményeinek megfelelően módosultak. Csökkent a németek (25 837) és a magyarok (20 731), viszont 38 038 főre nőtt a magukat csehszlováknak jelentők száma. A csehszlovák nemzetiség a következő, 1930. évi összeírásban már nem szerepel, hanem külön jegyzik a szlovákokat és a cseheket. A 123 884 lakosból 34 836



- személy vallotta magát szlováknak, 25 177 csehnek, 32 801 németnek és 18 890 magyarnak, vagyis a város történetében először kerültek kisebbségre a nem szláv nemzetiségek. Figyelemre méltó a zsidó nemzetiség számának az alakulása. 1930-ban 4747 személy vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, a többi zsidó magyarnak, kis hányada szlováknak jelentette magát. Az 1938. december 31-én felvett adatok szerint a város 123 788 lakosából 51 837 a szlovák, 20 764 a cseh (együtt 72 601), 26 994 a német, 16 005 a magyar. A zsidó nemzetiséget vállalók száma 6719, de a zsidó vallású 14 454. Az „idegen” nemzetiségűek száma 16 790. Az 1940. december 15-én felvett adatok a következők: szlovák 71 990 (50,53%), cseh 4971 (3,69%), orosz-ruszin 877 (0,36%), német 30 708 (22,16%), magyar 15 820 (11,46%), zsidó 15 109 (10,91%), cigány 82 (0,06%), egyéb 916 (0,66%). A zsidók számának növekedését a 63/1939. számú rendelet magyarázza, mely szerint a zsidók más nemzetiséget nem választhatnak. Így csökkent a németek és a magyarok száma.
2. A hidegkúti németek a 16 évnél fiatalabb gimnazisták részére diákcsoporthoz szerveztek. Családjaik nélkül, csupán hátizsákkal indultak el Nyugatra tanáraik vezetésével. A Csehszlovákiából elmenekült németek a hátrahagyott vagyonukért húszszer német márkát kaptak a német államtól.
  3. Városi Levéltár, Pozsony (a továbbiakban: VL-Po), Városi Nemzeti Bizottság (a továbbiakban: VNB) Plénum, 1945. július 27-i jegyzőkönyv, 616. p.
  4. VL-Po, VNB Adminisztrációs iratok, 3. doboz, szign. nélk.
  5. VL-Po, VNB, Elnökségi iratok, Titkárság, 3. doboz, 9449/I-1945-prez-Titk. Uo. VNB Plénum, 1945. június 22., 216. p.; július 27., 616. p., jegyzőkönyvek. Az elmenekült, majd internált németek és magyarok hátrahagyott ruháit a Szlovák Vöröskereszt és a Szlovák Nők Szövetsége a VNB utasítása alapján a szegények, a kibombáztak és a városi agyak házában élő 132 gondozott között osztotta szét. Nem ismerjük sem a kiosztott mennyiséget, sem a segélyben részesítettek számát. A bútorok és más értékesebb tárgyak kiosztásáról pontos jegyzéket készítettek, amelyben a juttatott neve és pontos lakcíme mellett a kapott tárgyakat is felsorolják. Így tudjuk, hogy 58 esetben osztottak ki jelentős mennyiségű bútort, köztük három zongorát. A kibombáztak D. műépítésznek teljesen berendezett villát utaltak ki.
  6. Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony (a továbbiakban: SZNL-Po), Policajné riaditeľstvo (Rendőrpáncsnokság), 2000. doboz, 17/1945-biz.
  7. SZNL-Po, Belügyi Megbízotti Hivatal, Elnökség (a továbbiakban: BMH-eln.), 25. doboz, 1873/46-eln. Státní ústřední archiv Praha (Állami Központi Levéltár, Prága), Úrad predsedníctva vlády (Miniszterelnöki Hivatal), 1009. doboz, 1651/1-VI-1946-január. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), Budapest, KÜM-TÜK, Csehszlovákia XIX-J-1-j, 16/b, 47. doboz, 4592/1947, 6536/1947, 6864/1947. SZNL-Po, Rendőrigazgatóság, 2029. doboz, 472/biz.-1947 (az egész doboz hasonló tartalmú).
  8. A nyomtatvány szövege a következő: „Jelentem, hogy [a név helye kipontozva] X. Y. személyek jelenlétében minden kétséget kizáróan magyarosított” (saját fordítás, V. K.). Ezt követték a feljeltett személy adatai, lakáscíme, munkaadója. Másutt a szlovák államnyelv használatának a fokát is megjelölték, pl. „bár elég jól beszél, ill. ért szlovákul, mégsem beszél”(saját fordítás, V. K.). Feljegyezték az érintett foglalkozását és munkaadójának a nevét és a címét.
  9. SZNL-Po, BMH-elnöki, Munkatáborok, 1. doboz, 1000/1-1947.
  10. SZNL-Po, BMH-elnöki, Munkatáborok, 69. doboz, 84/26-V-2-49/1945.
  11. SZNL-Po, BMH-elnöki, Munkatáborok, 69. doboz, 586/1-V/1-45-A.

1. táblázat. A munka- és összpontosítótáborok helyzete, a beutaltak száma Pozsonyban, 1945. november 1-jén

		Szőllősi út	Patrongyár	Ligetfalu
Férfi	munkaképes	193	1 113	523
	munkaképtelen	304	19	623
	összesen	447	1 132	1 156
Nő	munkaképes	108	348	505
	munkaképtelen	129	31	1 297
	összesen	237	379	1 802
Gyermek 16 éves korig		218	79	779
Összesen		902	1 590	3 730
Nemzetiség	szlovák	16	352	114
	magyar	36	375	1 450
	német	850	863	2 163
A tábor kapacitása		902	1 590	3962
Dolgozók	férfi	112	1 102	489
	nő	56	348	455

*Forrás:* SZNL-Po, BMH-eln., 69. doboz, 586/1-V-45-A

12. SZNL-Po, BMH-eln. Munkatáborok, 7. doboz, szign. nélk.; 67. doboz, 38/1946-12.
13. A ligetfalui értelmezést Szalattnai Rezső „sivárnak és felháborítónak” minősítette. A helyzet javítása céljából szervezte meg 1945 májusában a szlovákiai magyarok Segélybizottságát.
14. SZNL-Po, BMH-eln. Munkatáborok, 7. doboz, szign. nélk., MOL, Bp., KÜM-TÜK, Csehszlovákia, XIX-J-1-j, 16/b, 335. doboz, 109 fasz. 30275/pol/1945.
15. VL-Po, VMB-Plénium, jegyzőkönyvek. 1945. április 10-től rendszeresen jegyzik a közmunkások számát, pl. április 13., 24–25. p.; április 17., 33–34. p.; április 20., 44–45. p.; május 7., 25. p.; május 22., 57. p.; május 24., 128. p.; június 1., 131. p.; június 8., 202. p.
16. SZNL-Po, BMH-eln. MT, 69. doboz 56715 /1945. szept. 13, 3005/1-V-1-1946; VL-Po, VNB-Plénium, jegyzőkönyvek, 1945. június 1., 131. p.; június 8., 212. p.; július 6., 164. p.
17. SZNL-Po, BMH-eln. MT 41. doboz, 22/25-V-3/46. Magyar Tudományos Akadémia Kéziratára, Budapest, Szalattnai hagyaték MS 426/6, 7. A rendelőt a Nemzetközi Vöröskereszt tartotta fenn, s ugyancsak a Vöröskereszt biztosította a gyermekeknek a tejet, a kevéske vitamint, csukamájolajat. Kevés volt a vatta, a jód, általában a kötszer, nem volt égési sebrelaj, bőrvazelin, de sajnos nem volt szíverősítő csepp sem, s általában hiányoztak a legszükségesebb gyógyszerek. A gyenge élelmezés, a fűtetlen, nedves lakások következtében sok volt a tébécés fiatal. A súlyos betegeket kórházba szállították, pl. 1946. február 1-jén harminc beteget szállítottak át Pozsonyba. VL-Po, VNB, Admisztratív iratok 1945–1950, 93. doboz, 26168-XIII/1945. július 2., ONV-jelentés a ligetfalui tábor egészségügyéről.
18. A ligetfalui és a pozsonyi németeket 1946 júniusától kezdték kiszállítani az országból.
19. SZNL-Po, BMH-eln. MT, 69. doboz, 6590/46-eln. MOL, Budapest, KÜM-TÜK, Csehszlovákia, XIX-J-1-j. 16/b, 33. doboz, 1902/pol/1946; 37. doboz, 549/pol/1946.
20. VL-Po, VNB-Plénium, jegyzőkönyvek, 1946. augusztus 1., 202. p.; augusztus 6., 214. p. Ligetfalun a reszlovakizálás első napján 625, a következőn 1161, a Szőllősi útról 372 személy kérte a reszlovakizálást. A magisztrátus a vártnál nagyobb jelentkezést „a lakosság spontán lelkesedése”-vel magyarázta.
21. A ligetfalui magyar tábort 1946. július 31-ével feloszlatták. A közös élelmezést megszüntették, de ennek ellenére sokan továbbra is Ligetfalun maradtak. Talán azért, mert ott nagyobb biztonságban érezték magukat.

## Felhasznált irodalom

- Metal, Elze, geboren Albrecht é. n. Ein Paradies verloren, aber wie leben. *Acta Karpatho-Germanica VII*. München 45, 69. p.
- Dr. Samarjay Emil 2001. *Napló. Ligeti száműzetés (1945. május 6–1946. augusztus 8.)*. Feldolgozta Csizmár Eszter. Pozsony, kézirat.
- Dr. Savojský, Andrej 1943. Obyvateľstvo hlavného mesta Bratislavy. In: *Bratislava, hlavné mesto Slovenska*. Basel, 111–115. p.
- Dr. Steinacker, Roland 1940. Die Bevölkerung. In: *Pressburg in der neuen Slowakei*. Pressburg, 31–32. p.
- Tóth László (szerk.) 1995. „Hívebb emlékezésül...” *Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948*. Pozsony, Kalligram, 157. p.
- Vadkerty Katalin 2001. *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Pozsony, Kalligram, 211. p.

KATALIN VADKERTY

GERMANS AND HUNGARIANS IN POZSONY BETWEEN 1945–1948

According to the annual official census from 1720, Pozsony is a German-dominated territory, and consequently the German prevalence stabilised in the three-language, three-culture town. Until 1918 there was almost no change in the population rate of German, Hungarian, and Slovak nationality.

The political, then economic, and cultural presence of Slovaks and Czechs (after 1918, the Czechoslovaks) after the creation of the Czechoslovak Republic in 1918 strengthened, and the number of Slav nationalities started to grow.

From the summer of 1944 part of the German population left Pozsony. The majority of Hungarians did not leave. They thought there was no reason leaving their home. During the Slovak state, they did not join the fascistic stream, did not do harm to humankind. This is why they were surprised by the governmental programme declared in Kassa (Košice) on 5th April 1945, according to which the renewed Czechoslovak Republic were to be a Slav nation-state. The government is not to count with the Germans and with the Hungarians as with its citizens in the future and plans to deport them entirely. The Germans and the Hungarians deprived of their citizenship rights were forbidden to use their mother language, cultivate their national culture, and the state created a right for owning their movable and immovable property. Consequently, fear and insecurity became part of their lives.

The winning powers of the Second World War agreed with calling the Germans for collective responsibility, deporting; the latter was in case of Hungarians denied. The legal basis of the Hungarian population's deportation is included in the governmental programme. On the basis of this and on the basis of the decision of the Slovak National Council in April 1945 the deportation of Germans and Hungarians (also in Pozsony), and consequently their placement in the so-called collecting camps began.

That chapter of Pozsony's history that changed the national composition of the population began on 5th May 1945. The Pozsony Town National Commit-

tee - referring to the Košice governmental programme - according to the Slovak National Council's acceptance ordered the internation of Germans and Hungarians. The Pozsony Town National Committee in co-operation with the Town Police Headquarters created three camps: Ligetfalun, in the cartridge factory and on the Szöllősi road (Vajnorská cesta). The specified families were without previous notice forced to leave their flats. They were allowed to pack in two hours.

In the first weeks of May 1945 the local national committees provided food for the camps. Food-supply in Pozsony was very bad, because there was a general food deficit in the own, and the food provided officially was first of all distributed between the local Slovak population. The unhealthy environment and lacking health care considerably increased the working capacity of interned persons and influenced their living conditions.

After the signing of the Contract on Czechoslovak-Hungarian Population Exchange on 27th February 1946, the hope for moving to Hungary was growing between those who were interned. It was the only occasion for reclaiming their movable and immovable properties. Months lasted, but nothing happened. One of the opportunities of escape was re-Slovakisation. This opportunity declared in June 1946 was required by 7528 inhabitants of internating camps in Pozsony. The number of re-Slovakised persons exceeded 6600, the majority of Hungarians in Pozsony chose re-Slovakisation.

With the repel of the native Germans and Hungarians in Bratislava after 1945 the more than hundred year history of the town ended, that was characterised by the presence of three nations, the German, the Hungarian, and the Slovak, consequently the presence of three languages and three cultures. The result of the impact of the three nations is the, in German *pressburger*, in Hungarian *pozsonyi*, and in Slovak *prešporki* citizen who speaks three languages and considers the two national cultures to belong to him to a certain extent. They were later changed in 1945 by the new citizen who speaks only one language, knows only one culture, his way of thinking and acts are based on the Slav nation and named the town Bratislava.